

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 2

At undervise i hemmelighed var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

At undervise i hemmelighed var at gøre modstand

Kontekst

At uddanne sig og undervise sine børn og unge var og er en grundpille i jødedommen. På den måde videreføres årtusinders religiøs praksis og jødisk kultur. Samtidig er undervisning og uddannelse også en meningsfuld måde for jøder at integrere sig i de samfund, de bor i.

Tyske jøders mulighed for at uddanne sig og gå i skole blev gradvist dårligere efter Hitlers magtovertagelse i 1933. I midt 1930'erne blev tysk-jødiske børn og unge, samt jødiske lærere, udelukket fra almindelige tyske skoler og uddannelsesinstitutioner. De kunne dog fortsat gå i jødiske skoler.

Efter krigsudbruddet og i takt med deportationerne af jøderne mod Østeuropa blev de jødiske skoler nedlagt i det besatte Vesteuropa. I ghettoerne i det besatte Østeuropa var skolevirksomhed enten forbudt eller svært at opretholde. Det skyldtes, at det var svært at finde plads i de overbefolkede ghettoer, fordi alle skulle arbejde hårdt, fordi folk sultede, fordi der var forsamlings- og undervisningsforbud, og fordi tyskerne tidligt begyndte at deportere børn og voksne til udryddelseslejrene.

Trods udfordringerne ved at undervise forsøgte jøder og jødiske samfund alligevel over hele det besatte Europa at opretholde deres børn og unges skolegang.

Anne Frank var hollandsk jøde. Sammen med resten af familien gik hun i juli 1942 under jorden i et baghus i Amsterdam. Her boede de i skjul frem til 4. august 1944, hvor de blev opdaget og sendt til kz-lejren Auschwitz. Herfra blev Anne og hendes søster Margot sendt til kz-lejren Bergen-Belsen, hvor de døde i april 1945.

Under hele opholdet i baghuset førte Anne Frank en dagbog, hun kaldte for Kitty. Efter familien blev arresteret, fandt en af familiens hjælpere dagbogen og gemte den. Dagbogen blev efter krigen overgivet til Annes far, der var den eneste i familien, som overlevede.

Dagbogsnotat fra Anne Frank, 3. november 1943

"Kære Kitty,

For at skaffe os lidt adspredelse og udvikling har far bestilt et program for Undervisningsinstitutionerne i Leyden.

Jeg tror, Margot kiggede den tykke bog igennem tre gange uden at finde noget, der passede til hendes smag og portemonæ (pengepung).

Far fandt ret hurtigt sit emne; han ville skrive til institutionskontoret og bede om en prøvelektion i latin for begyndere.

Som sagt, så gjort. Den første lektion kom, Margot gik varmt ind for sagen, og der blev tegnet abonnement på kurset, selv om det var ret dyrt.

For mig at det alt for vanskeligt, selv om jeg frygtelig gerne ville lære latin.

For nu også at lade mig begynde på noget nyt, bad far Kleiman om en børnebibel, så vi for en gangs skyld kunne lære noget om Det nye Testamente."

Hvorfor tror I, Anne Frank og hendes familie fortsatte med at uddanne sig, mens de levede i skjul?	
Hvad fortæller det om deres forventninger til fremtiden?	

Dagbogsnotat fra Anne Frank, 5. april 1944

"Hvis krigen ikke er forbi inden september, vil jeg ikke i skole igen, for to år bagud vil jeg ikke være. [...]"

Jeg skal arbejde for ikke at ende som dumrian, for at komme videre, for at blive journalist, for det er det jeg vill! Jeg ved, at jeg KAN skrive. Et par af fortællingerne er gode, mine beskrivelser af Baghuset har humor, mange af mine dagbogsoptegnelser har liv, men ... om jeg virkelig har talent, det er stadig et åbent spørgsmål. [...].

Ingen, der ikke selv skriver, ved, hvor vidunderligt det er at skrive; før i tiden var jeg altid ked af det, at jeg var så umulig til at tegne, men nu er jeg ovenud lykkelig for, at jeg i det mindste kan skrive. [...].

Når jeg skriver, bliver alting bedre, min sorg forsvinder, mit mod kommer tilbage!"⁸

Hvilke forestillinger om skole havde Anne Frank?	
Hvilke følelser gav det Anne Frank at skrive?	
Hvilke forhold levede Anne Frank under, og hvordan synes I, at det hænger sammen med Annes forhold til at skrive?	

Chaim Kaplan var lærer i ghettoen i Warszawa. Trods udfordringerne ved at undervise gjorde han det frem til sommeren 1942, hvor store dele af ghettoen blev tømt og dens beboere sendt til udryddelseslejren Treblinka.

Chaim førte dagbog, mens han levede i ghettoen.

Dagbogsnotat fra Chaim Kaplan, d. 16. maj 1942

"Livet i ghettoen er stillestående og frossent.

Der er mure omkring os; vi har ingen plads, ingen handlefrihed.

Alt hvad vi gør, er ulovligt, lovligt har vi ikke engang ret til at eksistere."⁹

Hvordan beskrev Chaim livet i Warszawas ghetto?	
Hvorfor tror I, at Chaim alligevel insisterede på at undervise?	

Zvia Lubetkin var jødisk elev på flere af de hemmelige skoler i Warszawa-ghettoen. Zvia kom senere med i undergrundsbevægelsen i ghettoen, og overlevede Holocaust.

I 1949 udgav Zvia sine erindringer.

Zvia Lubetkin erindring om en af ghettoens lærere og hemmelige skoler

"Skolens drivende kraft var Yitzhak Katzenelson. Han var vores mest respekterede og populære lærer.

Hans speciale var Bibelen, og han lærte sine elever at elske deres folk og deres baggrund, og at arbejde for deres nationale uafhængighed.

Hans entusiasme var smittende og timens højdepunkt var, når han begyndte at synge, hvorefter eleverne, og den familie, der lagde lokaler til undervisningen, alle sang med.

Normalt var det svært at finde lokaler til undervisningen i ghettoens lejligheder, men det var aldrig et problem til Katzenelsons timer."¹⁰

Hvilke udfordringer var forbundet med at undervise i ghettoen? Hvorfor tror I, at undervisningen blev gennemført alligevel?	
Hvilke ting valgte deres lærer Yitzhak at undervise eleverne i?	
Hvorfor tror I, at han gjorde det?	

Bracha Karveser Sadan var jødisk elev på flere af de hemmelige skoler i Warszawa-ghettoen.

Bracha overlevede Holocaust, og udgav sidenhen sine erindringer.

Bracha Karveser Sadans erindring af sin ungdom i Warszawas ghetto

"På lørdage morgener samles vi til zionistiske aktiviteter for os unge.

Lederne leger med os, lærer os sange på hebraisk og fortæller os fascinerende historier om Israel.

Disse komsammener giver mig stor fornøjelse, og jeg forsøger at være med hver gang.

Frokosten på Sabbat^a er forskellig fra alle andre dage. Vi spiser cholent med ghettoens smag. Den cholent indeholder byg og kartofler, og var krydret med ret sort olie.

På trods af alt, så husker jeg dens smag, fantastisk smagfuld. Ved Sabbattens tredje ret, fortsatte vi med at høre legender om Israel, der blev fortalt af min far, ligesom før i tiden.

Lørdage var de særlige dage, hvor det virkede som om, vi ikke var sultne, selvom vi næsten ingen mad havde spist.

Den særlige Sabbat-atmosfære, den åndelige ophøjelse og helligheden bidrog til illusionen om at være mæt."¹¹

Hvilke ting lavede ghettoens børn og unge på lørdage?	
Hvorfor tror I, at de voksne gjorde sig umage med at arrangere disse lørdage?	
Hvad tror I, det betyder, når Bracha skriver, at på lørdage virkede det ikke som om, at de var sultne, selvom de næsten ingen mad havde spist?	

^a Sabbat er den jødiske helligdag fra fredag til lørdag aften

Hanna Levy-Hass (1913-2001) blev født i en jødisk familie i Sarajevo i det daværende Jugoslavien. I 1941 invaderede tyske tropper Jugoslavien. Hanna sluttede sig til de kommunistiske partisaner, der kæmpede mod den tyske besættelse.

I 1944 blev hun arresteret af Gestapo, fængslet og senere deporteret til kz-lejren Bergen-Belsen. Her lykkedes det hende i hemmelighed at skrive dagbog.

Hanna Levy-Hass' dagbogsnotat fra 28. august 1944, Bergen-Belsen

"Jeg har påtaget mig opgaven at tage mig af børnene. I vores barakker er der 110 børn i forskellige aldre, fra tre år gamle drenge til piger på fjorten og femten. [...]

Børnene er vilde, uhæmmede og udsultede. Det får dem til at reagere instinktivt og brutalt. [...]

Nogle få af dem viser en vis interesse i undervisningen. De øvrige forbliver ligeglade.

Som om børn her kunne overtales til at være søde og høflige, i det forfærdelige umenneskelige miljø, hvor nerverne hænger i laser.

Hvor voksne slår hinanden, fornærmer hinanden, stjæler fra hinanden, mishandler hinanden skamløst og groft, hvor alt er tilsmudset og korrupt."¹²

<p>Hvorfor tror I, Hanna valgte at undervise barakkens børn?</p>	
<p>Hvordan reagerede børnene?</p>	
<p>Hvad fortæller børnenes reaktion om forholdene i Bergen-Belsen?</p>	